

ՄՅՈՒՆԵՋՋԻՄ ԲԱՇԻ՝

XVII դարի պատմագիր Մյունեջջիմ Բաշին (Դերվիշ Ահմեդ էֆենդին) առանձնահատուկ տեղ է դրավում թուրքական պատմագրության մեջ: Նրա «Պատմությունը»՝ գրված այդ դարերի արաբական պատմագրության տրադիցիաներով, ավելի շուտ ընդհանուր պատմություն է: Մյունեջջիմ Բաշին թուրք պատմագիրներից առաջինն է, որ փորձել է ստեղծել համաշխարհային պատմություն, որի կարևորությունը այդ դարաշրջանում մեծ էր օսմանցիների համար:

Դերվիշ Ահմեդ էֆենդին, որի ծննդյան թվականը անհայտ է, մեռել է 1113 (1702) թվականին: Նա սուլթան Մուհամմեդ IV-ի պալատում վարել է աստղագուշակի պաշտոնը, որը ձևական և ժամանակավոր բնույթ է կրել: Հիմնականում նա զբաղվել է պատմագրությամբ: Իր կյանքի վերջին տարիները պատմագիրն անց է կացրել իսլամական նվիրական քաղաքներում՝ Մեքքայում և Մեդինեում:

Դերվիշ Ահմեդ էֆենդին, Մյունեջջիմ Բաշին, իր հիմնական աշխատությունը, որը հայտնի է «Մյունեջջիմ Բաշիի պատմություն» («Մյունեջջիմ Բաշի Թարիխի») անունով, գրել է արաբերեն: Սուլթան Ահմեդ III-ի իշխանության տարիներին (1707—1730) բանաստեղծ Նեդիմ էֆենդին Մյունեջջիմ Բաշիի «Սահաիֆ-ուլ-Ախբար»² անունով պատմությունը թարգմանել է թուրքերեն: Թարգմանիչը գրում է. «...Այդ շատ արժեքավոր ժողովածուն հրատարակելու և ստարածելու, այն պարզ թուրքերեն լեզվով թարգմանելու պատվավոր աշխատանքը նվաստիս հանձնարարվեց սուլթանական հրովարտակով: Սուլթան 1132 թվականի (1719) ջեմադիել-ախրը ամսին ձեռնարկեցի թարգմանական աշխատանքին»*: Մյունեջջիմ Բաշիի պատմության թարգմանությունը կատարվել է նրա մահվանից հետո: Գիրքը տպագրվել է միայն 1285 թվականին (1868) Ստամբուլում, պետական տպարանում («Մաթբաաի Ամիրե»):

Մյունեջջիմ Բաշիի «Սահաիֆ-ուլ-Ախբարը» կազմված է երեք մեծածավալ հատորներից՝ ընդամենը 2200 էջ ծավալով:

Մյունեջջիմ Բաշին, պատմության բնորոշման և պատմությունը գրելու մեթոդի մասին առաջաբանից հետո տալիս է աշխարհի և Ադամի ստեղծման, հրեական մարգարեների պատմությունն ու նրանց գործունեությունը: Նա հանգամանորեն կանգ է առնում իսլամի ծագման վրա: Իրանի մասին խոսում է ըստ պարսկական ավանդությունների, իսկ արաբական իշխողներին ներկայացնելիս հենվում է արաբական ավանդությունների վրա: Մյունեջջիմ Բաշին խոսում է նաև «Մյուլքի Ռումի», «Մյուլքյանիյանի», «Ասորիյանի», «Նինվեյանի», «Բաբելիյանի» փաղիշահների մասին: Այնուհետև հիշում է հնդիկ, չին և թուրք փաղիշահներին: Անցնելով իսլամից հետո առաջացած պետություններին, խոսում է Լմելիների, արբասյանների, էնդելուսի (Անդալուզիա) էմիրների և այլոց մասին: Դրանց շարքում որոշ

* «Մյունեջջիմ Բաշի Թարիխի», հատ. I, էջ 6:

տեղեկություններ է տալիս «Թուրք հյուսիսարևմտյանների» (տիրակալների), Թուրքեստանի իշխողների, Չինգիզյան մյուլուքների, Դեշտի Կըփչարի, Կազանի խանների և այլնի մասին:

Մյունենբըիմ Բաշին իր «Սահահիֆ-ուլ-Ախրար»-ի III հատորի երկրորդ կեսից սկսած (165-րդ էջից) տալիս է օսմանյան պետության պատմությունը՝ սկզբից մինչև 1083 (1672) թվականը՝ սուլթան Մուհամմեդ IV-ի իշխանության շրջանը (1648—1687):

Իր առաջաբանում պատմագիրը նշում է, որ այդ հսկա աշխատությունը կազմելու համար օգտվել է արաբական ու պարսկական բազմաթիվ աղբյուրներից և մի քանի թուրքական պատմագիրներից: Արաբական աղբյուրներից հիշում է 32 հեղինակների, պարսկականից՝ 15, թուրքականից՝ 7*:

Սովետական հայտնի արևելագետ ակադեմիկոս Ի. Յու. Կրաչկովսկին, խոսելով Մյունենբըիմ Բաշիի «Պատմության» մասին, նշում է. «Ա. Ջ. Վալիդիին³, Ստամբուլի արաբերեն ձեռագրի հիման վրա ցույց է տվել, որ Մյունենբըիմ Բաշին օգտվել է Դերբենդի ու Անդրկովկասի պատմությանը և աշխարհագրությանը նվիրված «Դերբենդնամեի» արաբերեն բնագրից»**:

Պատմության ամբողջ գիրքը (երեք հատոր) բաժանված է երեք մասի: Ա. գրքում խոսվում է աշխարհի ստեղծագործության, գլխավոր մարգարենների և սրբերի մասին: Բ. գրքում՝ իսլամից առաջ գոյություն ունեցած պետությունների մասին: Գ. գրքում իսլամից հետո եղած պետությունների մասին: Այնուհետև, օսմանյան պատմությունը սկզբից մինչև XI դարի վերջը (հիշելի): Ամբողջ պատմությունը տրված է առանց վերնագրերի: Նյութերի բաժանումը կատարված է փակագծերում առնված հատուկ տերմիններով՝ «Ունվան» (անվանում), որը բաժանված է տարբեր մասերի՝ «սահիֆե» (էջ), «սաթըր» (տող), «քելիմե» (բառ) և «հարֆ» (տառ): Գիրքը ունի բազմաթիվ հավելումներ և հավելումների հավելվածներ:

Այդ բաժանման հիման վրա գրքի սկզբում տրված է բովանդակությունը, որը որոշ չափով հեշտացնում է ընթերցումը և օգտագործումը:

Մյունենբըիմ Բաշին իր «Սահահիֆ-ուլ-Ախրար»-ի տարբեր մասերում օգտվելով, հավանաբար, արաբական և պարսկական աղբյուրներից, բավականաչափ նյութ է տալիս նաև Հայաստանի և հայերի մասին: Հայ ժողովրդի պատմության խիստ համառոտ բովանդակությունը տալիս է չորս մասով՝ ըստ դինաստիաների (հեղինակը գործ է ածում «թաբակա»-տոհմ տերմինը), հետևյալ բաժանումով 1) Հայկյաններ⁴ իրենց մի քանի ճյուղերի հետ միասին, 2) Արշակունիներ՝ իրենց ճյուղերով, 3) Բագրատունիներ՝ իրենց ճյուղերով, 4) Ռուրիմյաններ՝ իրենց ճյուղերով:

Մյունենբըիմ Բաշին հայկական տեղանունների և անձնանունների մի կարևոր մասը տալիս է խեղաթյուրված ձևով: Դրա պատճառն այն է, որ նա, ինչպես ասվեց, իր պատմությունը գրել է արաբերեն, որը հետագայում թարգմանվել է թուրքերեն: Եվ քանի որ երկու բնագրերն էլ արաբատառ են, ապա այդ անունների միայն տառադարձումը երբեմն անխուսափելի է: Այստեղ, հնարավորին չափ, աշխատել ենք տալ այդ անունների ճիշտ ձևը՝ պատմագրի տված ձևի հետ միասին:

* «Մյունենբըիմ Բաշի թարիխի» հատ. I, էջ 6—7:

** И. Ю. Крачковский, Избранные сочинения, том IV, М.—Л., 1957, стр. 633.